

VOJNOVIĆEV PRIJEVOD MUSSETOVA
LORENZACCIA

Po svojoj kulturi i sklonostima Vojnović je u mnogočem blizak roman-
skim književnostima, a Musset je davni njegov znanac, s kojim se na
književnom polju susreće još 1910, kad zajedno sa Srđanom Tucićem
prevodi *Il ne faut jurer de rien*.¹ Štaviše, uskoro zatim (1911) on Mus-
seta ubraja među uzore spominjući ga u predgovoru *Gospode sa sunco-
kretom* uz Petrarku, Tassa i Wagnera.² Jedanaest godina kasnije, u
Nizzi, potkraj svog boravka u Francuskoj, Vojnović prevodi Mussetovu
povijsno-romantičku tragediju: *Lorenzaccio*.³ *Možda ovaj prevodiočev*
izbor, uz druge okolnosti, objašnjavaju i njegove simpatije prema šeks-
pirskoj tematici *Lorenzaccio*. Problem Hamleta nije Vojnoviću ni ra-
nije bio stran, jer je već 1910. kao prigodni kritičar i kazališni recenzent
pisao o ovoj drami i iznio neke misli koje i danas imaju svoju vri-
jednost.⁴

Iako *Lorenzaccio* u prijevodu Iva Vojnovića nije u Zagrebu doživio
ni jedne izvedbe, Musset kao dramski autor nije našoj publici bio ne-
poznat. U staroj kazališnoj zgradi na Markovu trgu izvedena je 16.
svibnja 1887. Mussetova komedija-proverb *Valja da su vrata otvorena*
ili zatvorena (Il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée). Na kaza-
lišnoj objavi prevodilac je potpisan inicijalima A. H - g (vjerojatno

¹ Vojnović je preveo I i III čin, a Tucić II. čin. Prijevod je ostao u rukopisu, koji se čuva u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta. Predstava *Ne kuni se* bila je izve-
dena samo jedanput, i to 12. XII 1910.

² Ivo Vojnović, *Akordi*, Zagreb, 1917, str. 93.

³ Vojnovićev prijevod *Lorenzaccio* pohranjen je u Arhivu Hrvatskog narodnog
kazališta (inv. br. 1979). Rukopis nosi paginaciju od 1-144 plus 2 lista »Lica«
i omotni list s pismom intendantu kazališta u Zagrebu. Datiran je 26. V 1922.

Sedam nedjelja ranije (9. IV 1922) Vojnović je dogotovio svoju pokladnu du-
brovačku dramu *Maškarate ispod kuplja*. Kratki vremenski razmak, u kojem završava
ovaj prijevod iznenađuje to više, što ga prevodilac, inače »patnik pera«, već drugi
dan daje iz ruke i šalje zagrebačkom intendantu (27. V 1922).

⁴ Ivo Vojnović, *Akordi*, str. 97.

Artur Herzogs. Deset godina kasnije, 1896, u vrijeme pariske premijere *Lorenzaccia*, Marija Ružička-Strozzi i Andrija Fijan upoznali su zagrebačku publiku sa scenskom izvedbom *Listopadske noći* (*La nuit d' octobre*) u prijevodu A. Harambašića. Godine 1910. daje se već spomenuti Mussetov proverb *Il ne faut jurer de rien* s ponešto sažetim naslovom: *Ne kunj se*. Zatim *Sviječnjak* (*Le chandelier*) prikazuje se godine 1917. u prijevodu Branka Gavelle, kome je to prva režija.

Budući da je *Lorenzaccio* bio dugo smatran i obilježen kao drama za čitanje, zanimljivo je Vojnovićevo mišljenje o kazališnoj izvedbi ove drame. U popratnom pismu uz svoj prijevod on piše tadanjem intendantu Juliju Benešiću ovako:

Dragi moj intendante!

Evo Vam najljepše »šekspiрске« drame što se igda napisala. Da nema *Hamleta* – *Lorenzaccio* bi bio Šekspirovo remekdjelo »kategorizovan« –

Nemam vremena da ga »u čisto« prepisem. Učinite Vi to u 2 egzemplara. Jednoga ćete mi poslati (ili dati!) a drugi neka Vam služi za predstavu. – Želim ga štampati u svoje vrijeme. – Za *Lorenzaccia* imate Iva Rajića, koji je reg bi predestiniran za tu ulogu. Pariz nema sličnoga – zato ga igra Suzanne Desprez, poslije Sare Bernhardtove.

Lako se daje kljaštriti za predstavu. Cijeli prizori mogu izostati jer su samo historički važni. I koja ženijalna rekonstrukcija talijanske kasne Renesanse! – Unicum! –

Bog s Vama

Vaš

Ivo

Ne štedeći superlative, Vojnović preporučuje *Lorenzaccia* tadanjem intendantu i spominje Ivu Raića kao dostojnog nasljednika proslavljenih francuskih interpreta. Po sjećanju Ive Hergesića on je pomišljao na Raićev jubilej, proslavu dvadeset i pete godišnjice njegove glumačke i kazališne karijere, namijenivši mu za ovu priliku Lorenza. No Lorenzova psihička, a naročito fizička rugoba, Ivi Raiću nije odgovarala i on se odlučuje za *Prolaznika Bohdana Katerwe*⁶ u prijevodu Julija Benešića. Premijera i jubilarna predstava održana je 10. veljača 1923, a Vojnovićev prijevod *Lorenzaccia*, koji je već prepisan po ulogama, ostade do danas netaknut u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta.

U želji da ovu »ženijalnu rekonstrukciju talijanske kasne Renesanse« oživi u svim njezinim pojedinostima, Vojnović je kadšto dosljedniji od Musseta.⁷ Vjereni mjestu gdje se radnja odvijala i onome kako ju je

⁶ Artur Hercog prevodi iste godine (1887) Mussetovu komediju *Un caprice*. Rukopis ovog prijevoda s naslovom *Hir* i prijepisi uloga s označenom podjelom čuvaju se u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta (inv. br. 940). Chavignyja trebao je glumiti A. Fijan, njegovu ženu Matildu Grbićeva, a gđu de Lery Marija Ružička-Strozzi. Do predstave nije došlo.

⁷ Katerwa pseudonim je Szczepana Jeleńskog, poljskog dramatičara (†1881).

⁸ Tekst Iva Vojnovića usporedila sam s *Lorenzacciom* u izdanju Charpentier Fasquelle, Paris, 1907, *Oeuvres complètes illustrées d' Alfred de Musset*, Comédies et Proverbes, I). Sve se napomene odnose na spomenuto izdanje.

- 1) u isto vrijeme i Borjini Strahom, i spite
- 1) njem i pravrednici na o i i dosttoui
- 1) oblatom sa ne cu nikoga vripogjiti
- 1) ~~da se pr...~~ ^{u casti} i krditi u rucetku
- 1) a ito se tica pladanja da se ne cu
- 1) nekada udaljeni od razjeta i unijung
- 1) Kelooprieme i Kelooprieme Gospi i De
- 1) Kojina^{se} u rucem iungjam i sa
- 1) ovom ponudivati preporudam.

Kraj drame.

Vice 26.V. 1922

(u 77 godini mog ulaska
u "Colene laupju u Petropilicov klia
u "Brolniam di S. u kaseba!")

Musset zamislio, u svom prijevodu Vojnović dočarava tadanju Firencu donoseći imena u njihovu izvornom, talijanskom obliku, dok Musset upotrebljava većim dijelom francuske oblike. Time npr. Pierre Strozzi ili François Pazzi postadoše u Vojnovića Piero Strozzi i Francesco Pazzi. Jedino kod ženskih lica Vojnović nije dosljedan, jer u popisu lica piše Catterina (!) Ginori, a u tekstu je naziva Katarina te uz prezime Soderini stavlja naš oblik imena Marija. Isto tako i uzvike i kletve Vojnović s francuskog, kako ih upotrebljava Musset, radije prevodi na talijanski (npr. *Per Bacco*). Vrlo efektnu distinkciju Lorenzo, Lorenzaccio, Renzo, Renzino, Lorenzetta nalazimo u Vojnovića kao i u Musseta. Samo jednom Vojnović upotrebljava Lorenzaccio umjesto Renzinaccio (IV, 7) no i tu se poslužio pejorativnim oblikom njegova imena. Vojnovićevo pisanje imena pokazuje kako ga je govorni tekst zaveo tako da ponekad izvornu grafiju imena zamjenjuje fonetskom (npr. Agnolo – Anjolo). Sličnost u izgovoru objašnjava vjerojatno upotrebu naših vlastitih imena Katarina i Marija.

Lica se u Vojnovićevu prijevodu javljaju redom kao i u originalu. Iznimka je samo pokvareni Vojvodin sluga i ubojica Giomo. Njega Vojnović u popisu lica na početku drame izostavlja, ali ga spominje u drami i uklapa u dijalog prema originalnom tekstu. Samo na dva mjesta Vojnović ispušta Giomov udio u zapletu radnje: ne navodi Giomovu pjesmu kojom počinje prizor Lorenzove krađe Vojvodina oklopa (II, 6) i ne prevodi njegove riječi koje izražava *a parte* na kraju istoga prizora.

Namijenivši *Lorenzaccia* prvenstveno kazalištu Vojnović je, ponesen scenskom realizacijom ove drame, mjestimice odstupao od izvornog teksta. Međutim on to čini tamo gdje se ponavlja, objašnjava ili proširuje već poznata situacija pa nije moglo doći do nejasnoća u razvitku radnje. No u tim svojim zahvatima on se udaljuje od Mussetova teksta izmijenivši ga i sadržajno i afektivno.

Neki put Vojnović izostavlja samo jednu riječ, onu što bi frazu učinila punijom, blistavijom i preciznijom. Tako ne prevodi pridjev ili bilo koju drugu opisnu riječ uz imenicu. Na pr. *habit coquet des nonnes* (1,3) prevodi: *opatička nošnja*; *profond recept* (1,4 – počitanjem; *des meurtres facétieux* (II, 2) – *umorstvo*; *citadelle de mort* (III, 3) – *tvrdave*; *pour mon malheur éternel* (III, 3) – *i vječne li nesreće* (!); *sur ses lèvres épaïses* (III, 3) – *na njegovim usnama*; *la chère famille* (IV, 1) – *porodice*. Kontrakcijom rečenice Vojnović se poslužio odmah na početku drame. *Qu' elle se fasse attendre encore un quart d' heure et je m' en vais* kaže na početku drame firentinski vojvoda, a Vojnović tu rečenicu slobodno krati: *Ne čekam je više*. Slični su još primjeri *il n'y a de changé en moi qu' une misère: c' est que je suis plus creux et plus vide qu' une statue de fer-blanc* (V, 7) – *nego jedna malenkost: prazan sam kao kip od pleha* i *Quand vous ne devriez faire désormais qu' un honnête homme, qu' un artiste, pourquoi voudriez – vous mourir?* (V, 7) – *Zašto biste umrli, kad biste mogli živjeti kao pošten čovjek?*

Neki dijelovi dijaloga također su katkad izostavljeni. Npr. u sceni u kojoj Kardinal, koristeći se prekomjerno pravima ispovjednika ispituje Markizu, Vojnović ne prevodi redom sve. On ispušta: *Le Cardinal: Comment y avez-vous répondu? La Marquise: Comme il convient à une femme* (II, 3). A malo podalje: *Le Cardinal: Pas un regard tendre? pas un baiser à la derobée? La Marquise: Non, mon père.*

Jednom Vojnović ne prevodi čitav prizor (V, 6). U toj sceni, koja je pri kraju drame, studenti Firenze uzalud zahtijevaju biranje novog vojvode glasanjem. Zanimljivo je da Vojnović sve što je u vezi s glasačkom kuglicom dosljedno kroz čitavu dramu ne prevodi. Kako nemamo sigurnih dokaza da se prevodilac poslužio izdanjem Charpentier – Fasquelle osim godine izdanja (1907) i popularnosti izdavačke kuće, ne možemo sa sigurnošću ustvrditi da je ova scena (a ovo vrijedi i za ostalo) postojala u tekstu koji je prevodilac imao u rukama. A treba spomenuti da novije izdanje Mussetovih *Comédies et proverbes* (Classiques Garnier, 1950) ne unosi ovu scenu u sam tekst, nego je stavlja u bilješku na kraju knjige.

Osim dinamike u radnji i dijaloške ekonomizacije, teatar, koji ima u vidu prvenstveno gledaoca, traži i efektan govorni tekst. Da to postigne Vojnović proširuje svojim dodacima original. No tim se postupkom, kojim je, kao i kraćenjem, sadržajno i osjećajno izmijenio original, Vojnović rjeđe služi. Npr. riječi Kardinala Ciba u Musseta glase: *Compte sur moi* (I, 3) a u Vojnovića: *Računaj na mene, a pazi na sebe*. A kaže li za nekog Musset: *qui à cette heure, est en enfer* (I, 4) u prijevodu čitamo: *koji se sada nalazi bez sumnje u paklu*.

Uspoređujući izvorni tekst s Vojnovićevim prijevodom naići ćemo i na prevodiočeve lapsuse. Evo nekih krupnijih. Već u prvom prizoru I čina Vojnović prevodi Giomova riječi: *Ta soeur est dénichée: Našli smo ti sestru u gnijezdu*, dok glagol *dénicher* u ovoj rečenici zadržava svoj prvotni smisao *izvaditi iz gnijezda*. Na ovo upućuje i sam kontekst. Vojvodina obrana Renza pred sumnjičavim Kardinalom u Musseta glasi: *c' est mon entremetteur, mais croyez que son entremise, si elle nuit à quelqu' un, ne me nuira pas* (I, 4) a u prijevodu: *On je moj posrednik. Ali cijenite li vi iskreno da ako ikome to će samo meni da naškodi njegovu posredovanje, što je nejasno i netočno. A spadassin, kako ga je Vojnović u popisu lica preveo, nije mačevalac, nego kavgadžija ili plaćeni ubojica (bravo).*

Vjerojatno su neke nepravilnosti u prijevodu plod izvjesne površnosti Vojnovićeve pri samom prevodenju. Npr. Lorenzove riječi starome Filipu: *je me suis souvenu du bâton d' or couvert d' écorce* (III, 3) Vojnović prevodi: *Sjetih se batine od drva obložene zlatom*. Nehotična omaška je također kad Vojnović zamjenjuje pridjev *faible* imenicom *fable*. Filipove riječi: *Que le tentateur ne méprise pas le faible; pour-quoi tenter lorsque l' on doute?* (III, 3) u prijevodu gube svoj smisao i dijalog postaje nerazumljiv: *Neka iskušitelj ne prezire priču: čemu iskušavati kad se sumnja?*

Najviše iznenaduje u Vojnovićevu *Lorenzacciu* prevodiočevo mijenjanje nekih pojedinosti izvornika. Npr. Lorenzo nudi usluge mladog firentinskog slikara Tebaldea Vojvodi riječima: *J' ai un peintre à vous amener; c' est un protégé* (II, 4) a Vojnović u zamahu rada prevodi: *Imam slikara, da vam ga dovedem ako vam ustreba*. Isto tako Lorenzova opomena Scoronconcolu malo prije ubojstva Vojvode: *Écoute bien, et ne te trompe pas* (III, 1) u Vojnovića glasi: *Slušaj me i ne prigovaraj*.

Iako ovaj prijevod, kako vidimo, nije bez mane, prevodilac je ipak pomišljao na mogućnost objavljivanja svog rada kako sam kaže u spomenutom pismu Juliju Benešiću. Do štampanja bi Vojnović sigurno mijenjao neke pojedinosti. U svakom se retku njegova prijevoda započinje da ga je radio čovjek koji se u toku dugogodišnjeg književnog stvaranja istakao kao poznavalac izražajnih mogućnosti našeg jezika. Osim toga Vojnović je, kao stvaralački raspoložen prevodilac, težio za tim da očuva umjetničku cjelinu originala i tom je poslu pristupio svijestan da će se na malim dijelovima prijevoda približiti zamisli autora, što mu je zaista često pošlo za rukom.

Stoga se čak i danas, iako živimo u vrijeme drugačijeg dramskog jezika i stila, divimo mnogim stranicama Vojnovićeva rukopisa, jer u njemu je npr. *un silence* preveden *tren šutnje*, a »neprevodljiva« psovka *Ah! mort de mort, de mille morts* (II, 1) veoma spretno izražena: *Ah! grom ga božji udario*. Da je i sam prevodilac bio svijestan poteškoća pri ovom prevodenju, potvrđuju i njegove vlastite riječi na karti koju je pisao intendantu Juliju Benešiću bojeći se da se njegov *Lorenzaccio* zagubio:⁸

Nice. Hotel Busby

18. VII. 1922

Dragi Intendante!

Pišu mi da se izgubila kod Vas jedna moja drama! – koja? – To bi bio udarac! Ako su *Maškarate* morao bih preraditi onaj egzemplar, što je za Kvapila a nije za Zagreb ni za štampu. – Ako je *Lorenzaccio* – tad je posao nenadoknadiv jer je sto puta lasnije napisati novu dramu nego li prevesti pet činova Mussetove proze! – Čemu onda truditi se i raditi?! Molim Vas odgovorite mi odmah!

Vaš

Ivo Vojnović

⁸ Književna ostavština Julija Benešića, koja se nalazi u Institutu za književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu; pisma Iva Vojnovića.